

1.

Témakör: Ember és nyelv

Tétel: A nyelv mint jelrendszer.

A NYELV MINT JELRENDSZER

A jel érzékszervekkel felfogható fizikai jelenség, amely önmagán túlmutat, érzékelhető jeltestből és jelentésből áll. Jelnek csak az a jelenség tekinthető, amelynek a jelet használó csoport által elfogadott jelentése van, s ez a jelentés közmegegyezésen alapul.

— Információt továbbítanak, jelrendszer tagjai.

— Egy jel több jelrendszernek is lehet tagja. Egy-egy rendszer jelei gyakran kiegészülhetnek más jelrendszerekkel.

Vannak olyan jelek, melyeknek jelentése kultúránként eltér.

—Az ember alkotta jelek változnak, tehát történetiségük van.

— Jeltípusok: Ikon, index, szimbólum.

A jeleknek 3 nagy csoportja van: ikon (képszerű viszony: tényleges hasonlóság alapján idézi fel a jelöltet), index (kapcsolatban, érintésben van az adott dologgal, jelentéssel. /láb indexe a lábnyom/), szimbólum (társadalmi megállapodás alapján jön létre /pl. lámpa piros színe/).

— A nyelv is jelekből épül fel.

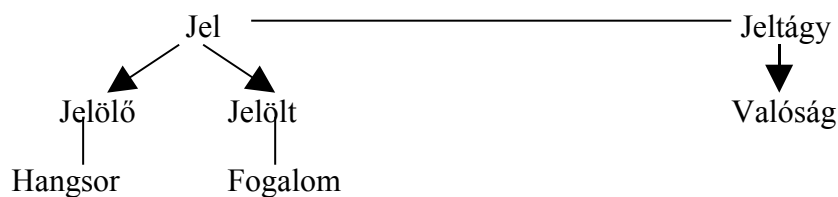
A nyelv jelrészekből fölépülő jelekből és az ezeket összekapcsoló szabályokból és használati utasításokból áll.

A legkisebb jelentéssel bíró nyelvi jelek szóelemek (morfémák), a szószervezeteknek és mondatoknak is van jelentésük.

Nyelvi jeleknek tekintjük a szavakat (lexémák), a morfémák és a lexémák alkotják a szintagmákat. A fonémákat jelelemnek nevezzük.

A nyelvi jelek többsége szimbolikus jel.

A nyelvi jelek sokféle módon kapcsolódhatnak egymáshoz a beszédben, de kapcsolódásuk mindig az adott nyelv szabályai szerint történik.

A nyelvi jel jelölőből és a jelöltből áll. A kommunikációban mindig a valóságra, a konkrét jeltágyra használjuk az adott nyelvi jelet.

A nyelvi jel mindig egy jelölőből és (egy) jelölt(ek)ből áll. A jelölő egy szó, egy hangsor, a jelölt pedig az a fogalom, amelyet a szó jelent. A jelölő és a jelölt között a megfelelés kölcsönös a nyelvben, képesek egymást felidézni. Így ha a k+u+ty+a hangsort halljuk, felidéződik bennünk a szőrös, négylábú, ugató emlősállat képe, illetve ezt a fogalmat a kutya hangsorral tudjuk kifejezni. Amikor azonban beszélünk, szöveget alkotunk, akkora valóságra, a konkrét jeltágyra használjuk az adott nyelvi jelet.

A nyelvi jelek rendszere

Legkisebb nyelvi jel: szóelem (morféma): A szavak olyan alkotóelemei, melyek már jelentéssel bírnak.

Két típus:

- Tőmorféma: fogalmi vagy viszonyjelentés (például: szép, asztal, és után)

➤ Toldalék morféma: csak viszonyjelentés (például: -ság, -ség, -k).

A tömorfémáknak fogalmi (pl. szép, asztal, olvas) vagy viszonyjelentésük van (pl. és, után, se), míg a todalék morfémáknak (pl. -ság/-ség; -k; -ban/-ben) csak viszonyjelentésük lehet. A magyar nyelv alapvetően ragasztó jellegű, főbb nyelvtani kifejezőeszközei a todalékok. Szerepük: a szavak mondatbeli viszonyítása, jelentésének megváltoztatása vagy módosítása, a többes szám és a birtokviszony jelölése, új szó képzése stb.

A mondatban szereplő szavak többnyire todalékolt formában, szóalakként jelennek meg.

A todalékok kötött morfémák.

A todalék morfémák bemutatása:

Toldalék: a szó tövéhez kapcsolódó, szójelentést módosító vagy viszonyító szerepű szóelem.

- 1. képző: megváltoztatja a szó jelentését, rendszerint új szót hoz létre.
- 2. jel: módosítja a szó jelentését, nyelvtani jelentésmozzanattal kiegészíti azt.
- 3. rag: mondatbeli viszonyítás és egyeztetés által a szót mondatba illeszti.

A todalékoknak csak járulékos jelentésük van, mégis — az önálló jelentésű szavakhoz hasonlóan — lehetnek többjelentésűek, rokon értelműek, ellentétes jelentésűek stb.

A -tól, -től határozórag pl. lehet idő- és helyhatározó, állandó határozó: öttől, háztól, italoktól.

Vannak — főként a képzők között — rokon értelműek. Például az -ós, -ös és az -ékony, ill. -ónk, -énk: fázós, fázékony; félős, félénk.

Ellentétes jelentésű képző pl. az -s és a -tlan, -tlen: rendszeres, rendszertelen. A todalék morfémák nyelvünk legkisebb jelentéses egységei, és nélkülük nem képzelhető el a mondanivalónk kifejezése, a szövegalkotás.

A hangokat (fonémákat) nem soroljuk a nyelvi jelek közé, de mivel belőlük épülnek fel a fonémák és a lexémák, ezért jelelemeknek nevezzük őket. Nincs önálló jelentésük, csak megkülönböztető szerepük van. (például: kerek-kerék)

A szavakban a hangalak és jelentés kapcsolata megegyezésen vagy hagyományon alapul. A nyelvi jel önkényes. Ezt bizonyítja, hogy ugyanazt a dolgot más-más nyelveken különbözőképpen jelölik meg. A nyelvi jelek többsége szimbolikus jel. Ezt bizonyítja, hogy ugyanazt a dolgot más-más nyelveken különbözőképpen jelölik meg. A nyelvi jelek többsége szimbolikus jel. Kivétel: hangutánzó és hangulatfestő szavak. Ezt bizonyítja, hogy az ilyen típusú szavak hangalakja különböző nyelveken hasonló. (például: kakukk, cuculus, coucou, kokkux).

A nyelvi jelekhez több jelentés is fűződhet (azonos alakú, többjelentésű jelek). Egy-egy fogalmat többféle jellel is jelölhetünk (rokon értelmű fogalmak).

A jeleknek 3 nagy csoportja van: ikon (képszerű viszony: tényleges hasonlóság alapján idézi fel a jelöltet), index (kapcsolatban, érintésben van az adott dologgal, jelentéssel. /láb indexe a lábnyom/), szimbólum (társadalmi megállapodás alapján jön létre /pl. lámpa piros színe/).